

BAYBURTLU'YU BAYBURT TÜRKÜLERİ ÜZERİNDEN OKUMA DENEMESİ

Attempt to Read People of Bayburt by Way of Bayburt Folk Songs

Osman ORUÇ*

Makale Geliş Tarihi: 05.08.2021

Makale Kabul Tarihi: 19.09.2021

Özet: Türküler bireylerin ve toplumların hikâyelerini ihtiva eden ve bu muhtevayı yoğun bir dil ile anlatan metinlerdir. Yeryüzünde mevcut bütün milletlerin, bizdeki türkü ile eşdeğer şiirsel metinleri vardır ve bütün bu metinler esasında insanlığın ortak yazgısını kelimelere döken kültür değerleridir. Türkler de yaşadıkları çeşitli coğrafyalarda ve değişik zaman dilimlerinde tecrübe ettikleri hayatı, bu hayatın değişik cephelerini; kederleri, sevinçleri, felaketleri, kahramanlıkları, yoksunlukları sözlü ve yazılı olarak ifade etmişlerdir. Bu anlamda Anadolu mümbit bir coğrafyadır ve bu mümbit coğrafyada Bayburt'un da özel bir yeri vardır. Öteden beri savaşlar, göçler gibi büyük kitleleri etkileyen pek çok tarihi hadiseye bu topraklar da şahitlik etmiştir ve Bayburtlu, hafızasının bir kenarına bütün bu yaşananları kaydetmiş ve sonrasında da türkü olarak üretmiş ve geleceğe emanet etmiştir. Dolayısıyla türküler, milletlerin kelimelere dökülen hafızalarıdır, kitlelere millet olma şahsiyetini kazandıran büyük bir kıymeti haiz zenginliklerdir.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Bayburt, halk edebiyatı.

Attempt to Read People of Bayburt by Way of Bayburt Folk Songs

Abstract: Folk songs are texts that contain the stories of individuals and societies and tell them with an intense language. All nations in the world have poetic texts equivalent to our folk songs, and all these texts are cultural values that tell the common destiny of humanity into words. Turks have also expressed the life that they experienced in various geographies and at different time periods verbally and in writing and the different aspects of this life as well as their sorrow, joy, disasters, heroism and deprivation. In this sense, Anatolia is a fertile geography and Bayburt has a special place in this fertile geography. These lands have witnessed many historical events such as wars and migrations that have affected large masses for a long time, and people of Bayburt recorded all these events in their memory and later produced them as folk songs and entrusted them to the future. Therefore, folk songs are the memories of nations put into words and they are the riches that attribute the feeling of being a nation to the masses.

Keywords: Folk song, Bayburt, folk literature.

* Dr. Öğrt. Üyesi., Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, osmanoruc@bayburt.edu.tr

Giriş

Doğu ve Kuzey Türklerinin ‘yır’ veya ‘cır’ adını verdikleri, Batı Türklerinin ise Türk kelimesinden doğan ve Türklere özgü ezgi anlamında ‘türkü’ dedikleri (Elçin, 2013, 195) öte yandan Çobanoğlu’nun Türk ezgileri veya havaları anlamına gelen ‘Türk küy’ ifadesinin zamanla ‘türkiy-türkî-türkü’ye dönüştüğünü iddia ettiği (2010, 47) ve genellikle kolektif şuurun verimleri olan türküler bireylerin ve toplumların hikâyelerini ihtiva eden ve bu muhtevayı yoğun bir dil ile anlatan metinlerdir. “Türkü, âşık şiirleri gibi düzenleyicisi bilinenler yanında çoğunlukla düzenleyicileri bilinmeyen, sözlü gelenekte oluşup gelişen, çağdan çağa ve yöreden yöreye değişip zenginleşen, bazen bozulmalara uğrayan ve her zaman ezgi eşliğinde söylenen şiirlerdir” (Albayrak, 2012, 611). Geleneğin en önemli taşıyıcı unsurlarından olan türküler “bir yönüyle mitolojik çağlara uzanırken diğer yönüyle gündelik hayatın yaşanmışlıklarını yansıtabilir” (Mirzaoğlu, 2015, 10). Yeryüzünde mevcut bütün milletlerin, bizdeki türküler ile eşdeğer şiirsel metinleri vardır ve bütün bu metinler esasında insanlığın ortak yazgısını kelimelere döken kültür değerleridir. Türkler de yaşadıkları çeşitli coğrafyalarda ve değişik zaman dilimlerinde tecrübe ettikleri hayatı, bu hayatın değişik cephelerini; kederleri, sevinçleri, felaketleri, kahramanlıkları, yoksunlukları sözlü ve yazılı olarak ifade etmişlerdir. “Bu bağlamda Türk kültürünün ortaya çıkıp gelişmesi sürecinde ortaya koyduğu ezgilerin ve onlara koşulan sözlerin varlığı, bir kültürel varlık alanı olarak Türk kültürünün kendini ifade ettiği en eski varlık alanlarından birisidir” (Çobanoğlu, 2010, 46). Türk halk şiirinin en eski yaygın türlerinden olan türküler Türk’ün hayat, tabiat ve yaşananlar karşısındaki duruşunu, duygulanımlarını yansıtan verimlerdir. “Halk arasında heyecan uyandıran her olaya bir *türkü* yakılır. ... Anadolu halkı bütün acılarını ve sevinçlerini türkülerle doldurur” (Dilçin, 2016, 289). Bu anlamda Anadolu mümbit bir coğrafyadır ve bu mümbit coğrafyada Bayburt’un da özel bir yeri vardır. Öteden beri savaşlar, göçler gibi büyük kitleleri etkileyen pek çok tarihi hadiseye bu topraklar da şahitlik etmiştir ve Bayburtlu, hafızasının bir kenarına bütün bu yaşananları kaydetmiş ve sonrasında da türkü olarak üretmiş ve geleceğe emanet etmiştir. Dolayısıyla türküler, milletlerin kelimelere dökülen hafızalarıdır, kitlelere millet olma şahsiyetini kazandıran büyük bir kıymeti haiz zenginliklerdir.

Bayburt Türkülerinde Bayburtlu

Biz burada Bayburt türkülerini üzerinden Bayburtlu’nun dünyasını anlamaya çalışacağız. “Çünkü bütün sözlü kültür yaratımları için geçerli olduğu gibi, her halkın türkü, ancak ait olduğu kültür içinde bir anlama ve işleve sahiptir” (Mirzaoğlu, 2015, 13) ve “Bayburt türkülerini, Bayburtlu’nun duygu dünyasını, ruh hâlini dile getirdiğine göre, Bayburtlularını tanımak için en doğru yol, onların türkülerine kulak vermektir” (Duygulu, 2016, 86). Bunu yaparken metin odaklı bir yöntem takip edeceğiz. İtalyan romancı ve edebiyat bilimci Umberto

Eco "Yorum ve Aşırı Yorum" adlı eserinde bir metne üç değişik perspektiften yaklaşılabilirliğini iddia eder. Bunlar; metnin niyeti, yazarın niyeti ve okurun niyeti olarak adlandırılır. Metin odaklı bir yaklaşım olarak öne çıkan okuma biçimi metnin niyetidir ve metni odağa alan bu yaklaşıma göre metin dışında bir gerçeklik yoktur, mühim olan metnin kendisidir (Eco, 2016). Bu noktada biz de türkü metinlerinden veriler devşirerek bir yoruma varmaya çalışacağız. Bununla birlikte türkülerin, bireysel yahut toplumsal belli bir tarihi gerçeğin akabinde ortaya çıkan metinler olduğu kabulünden hareketle, söz konusu bu tarihi gerçekliğe vakıf olmadan, ele alınacak türkü metinlerinin yorumlanmasının nispeten daha çetin olacağı bir gerçektir. Bu noktada metin odaklı bir yaklaşım bu zorluğu da kendiliğinden ortadan kaldırıyor. Elbette Bayburt türkülerinin tamamı üzerinden bir okuma yapmak, bu makalenin sınırlarını aşacağından, kanaati-mizce Bayburt insanını yansıtabilecek en tipik örnekleri seçme yoluna gittik.

Al Çuha Mavi Çuha adlı türküde,
*Yâri güzel olanın
 Günbegün ömrü artar"* dizeleri ve devamında;
*Kız sen bana gelmezsen
 Ben kendimi vurayım*

dizelerinde, yâr/sevgili hayatı güzelleştiren, dahası onsuz yaşanamaz bir değer ve dolayısıyla çok yüce bir konumda ele alınır. Yâr/sevgili var ise ve bir de güzel ise yaşam güzeldir ve bir manası vardır. Şayet o yoksa, yaşamın da bir anlamı yoktur. Yâr olmadan yaşamak noksandır ve âşık için bir yük olmanın ötesinde bir şey değildir.

Alkanlar İçinde Yatan Meleşim türküsünde, bir şekilde "âşık"ına zarar vermiş sevgilinin pişmanlığı dillendirilir. Burada çokça karşılaştığı üzere âşığın ağzından değil; bu defa sevgilinin ağzından söylenen bir türkü söz konusudur. Mahmut, sevgilisinin elinden yaralanmıştır ve bu trajik manzara karşısında sevgili çılgınlığıyla yeri göğü inletmektedir.

*Keşkem bu ellere gelmez olaydım
 Seni bu hallarda görmez olaydım
 Kırıla kollarım vurmaz olaydım
 Ölene dek Mahmut diyim, yâr diyim*

Baba Ben Derviş miyem adlı türküde, sevip de kavuşamayan bir âşığın çılgınlığı duyulur. Sevdiğinin bir başkasına varması karşısında sabır, metanet göstermenin zorluğunu, imkansızlığını "Baba ben derviş miyem?" nidasıyla ifade eder âşık.

*Baba ben derviş miyem
 Kürkümü geymiş miyem
 Ben sevim eller ala
 Niye ben ölmüş miyem*

Sevdiği kız başka bir köye gelin giderken, âşık evin damını loğlamaktadır ve tam bu sırada âşığı meyus eden, onu yıkıma uğratan manzarayla karşılaşır. Bu trajik gerçek karşısında âşık, kendisini bundan sonra bir "hasta" olarak tanımlamaktadır.

*Çıktım dam loğlamaya
Yârimi kollamaya
Yârim dağları aştı
Başladım ağlamaya*

*Karşıda kara koyun
Tutun çadıra koyun
Yârinden ayrılanın
Adını heste koyun*

Bayburt'un İnce Yolunda adlı türküde bir askerın ağızından Bayburt'a bir methiye dizilir. Asker Bayburt'u anlatırken, buradaki yaşamışlıklarını, hatıralarını söz konusu ederek kendisi ve Bayburt arasında bir özdeşlik kurar. Bayburt kalesinde kaftanı, yeğinin düğmesi, top gülü kalan asker, bütün bu nesnelere/eşyaların Bayburt'ta kalmasını, kendisiyle Bayburt arasında tesis edilecek manevi bağda birer değer unsuru olarak yorumlar. Askerin teskere almasına üç gün kalmıştır ve yakında Bayburt'tan ayrılacaktır ancak bir yanılla hep bu şehirde kalacaktır.

Ninni formunda söylenen **Bebeğin Beşiği Çamdan** adlı parçada, bebeğini kaybeden bir annenin acı çığılığı yankılanır. Ölen bebeğinin ardından yaktığı ağıtta yavrusunu yitiren bir annenin kahreden acısı dizelere dökülürken, bir yandan da anne, Şam'dan dönecek olan babaya karşı da kendini sorumlu hissederek.

*Bebeğin beşiği çamdan
Yuvarlandı düştü damdan
Bey babası gelir Şam'dan
Nenni de nenni nenni de bebek*

*Bebek beni deyleledi
Yaktı yıktı kül eyledi
Her kapıya kul eyledi
Nenni de nenni nenni de bebek*

Bir Sandığım Vardır Sırmadan Telden adlı türkü seferberlik senelerinin felaketli günlerini, yoksunluklarını bütün gerçekliğiyle adeta fotoğraflandırır. Bayburt'un ve komşu havalinin işgale uğraması karşısında apar topar evini barını terk etmek durumunda kalan Bayburtlu'nun içlenmelerini bütün samimiyetiyle duyurur. Tecrübe edilen zamanın, yazgının katlanılmazlığı insanın yüreğine dokunan bir ustalıkla,

*Akşamdan yükleri tay eylediler
Sabahtan öküze hoy eylediler
Erzurum satıldı pay eylediler
Sene gardaş sene ille bu sene
Gide de gelmiye bu kötü sene*

dizeleriyle, bir daha unutulmamacasına hafızalara işlenir ve gelecek kuşaklara tarihi bir sahne olarak emanet edilir. Sadece bu iki dize, savaşın hüküm sürdüğü çetin dönemleri bütün çıplaklığıyla anlatmaya kadir yoğunlukta bir manaya sahiptir. Türküde geçen Erzincan, Erzurum ve Bayburt esasen bütün vatan toprağını temsilen ifade edilir. Vatan toprağını işgal eden ve burada yaşamakta olan insanların hayat düzenini alt üst eden düşman, "Yıkılsın düşmanın taciyle yurdu" dizesinde Bayburtlu'nun ilençlerine muhatap olur.

Ey Gül Dalı Gül Dalı adlı türküde birtakım maddi kayıtlar yüzünden sevdiğini alamayan bahtsız âşığın sesini bir kez daha duyarız.

*Güzel ağlatma beni
Yabana atma beni
Ben senin âşıkınam
Bir pula satma beni*

*Bahçe pezik değil mi
Ciğer ezik değil mi
Ben sevdim eller aldı
Bana yazık değil mi*

dizelerinde öteden beri âşıkla sevgili ilişkisinde hayatiyetini devam ettiren bir mesele dillendirilir. Âşık, sevdiğinin, kendi samimi aşkını değil; parayipulu-zenginliği tercih etmesi ihtimalinden yakınır.

Buna benzer bir temayı **Can Maral Can Guş Gayadan Seslenir** adlı türküde de müşahede ederiz. Âşık yaşadığı coğrafyayı sahiplendiği gibi, o coğrafyanın bir parçası olan sevgiliyi de sahiplenir.

*Ey can maral can, dağ bizim maral bizim
Can maral ay balam, dağ bizim maral bizim
Ey can maral can, eller burda ne gezer
Can maral ay balam, eller burda ne gezer*

Maral/geyik Türk mitolojisinde bulunan en eski motiflerden biridir. Öyle ki geyik destan, efsane, masal gibi anlatılarda mukaddes bir varlık olarak ele alınır. Nitekim Ögel geyikle vatan arasında sıkı bir bağın varlığından söz eder. Birçok anlatıda geyiğin peşinden gidilir ve orası vatan tutulur (2010, C.1, 578). Bu bağlamda yukarıdaki türküde âşığın yaşadığı tabiat parçasındaki maral (dişi geyik) nasıl ki o coğrafyaya aittir, aynı şekilde bu tabiat parçası üzerinde yaşa-

yan sevgili de âşığına aittir. Dağlar ve maral arasındaki aidiyet ilişkisi ne kerte-
de tabii ise, âşık ile sevgili arasındaki aidiyet ilişkisi de o ölçüde tabiidir. Bu
bağlamda Divan Edebiyatında görülen âşık-râkip çatışmasının bir benzerini bu
türküde de görüyoruz. Divan Edebiyatında nasıl ki sevgilinin mahallesi âşıktan
sorulur, burada da âşık ellerin/yabancıların sevgilinin coğrafyasında gezip do-
laşmasını yadırgar.

Güzel Vafseyleyim Hallerin Senin adlı türkü, âşık makamından sevgiliye
bir güzellemedir. Türküde sevgili, âleme destan diliyle ve kemere yakışan beliy-
le âşığın coşkulu bir biçimde övgüsüne mazhar olur. Türkünün devamında sev-
gilinin güzelliğini takdir eden âşığın tersine; onu tarlaya çalışmaya gönderen
kimseler vardır ve âşık bundan şikâyetçidir. Zira âşığın nezdinde sevgili, saç
huriler ve periler tarafından taranmaya ve doğudan batıya bütün insanların ken-
disine cariyelik yapmaya layık olduğu üst bir konumdadır.

*Güzel vafseyleyim hallerin senin a beyler
Aleme destandır dillerin senin
Kemere yakışır bellerin senin*

*Nasıl kıydı yolladılar tarlaya a beyler
Huriler periler saçın taraya
Mağripten Maşrike sana cariyeye*

Burada âşıkla sıradan insanların, bir değer öznesi olan sevgiliye bakış açıları
arasındaki tezat aynı zamanda bir gönül insanı olan âşıkla diğerleri arasındaki
düzey farkını da açık eder.

Karşıkı Dağlar Kar Dolu adlı türküde yârdan ayrı düşmüş âşığın içlenme-
leri ile karşılaşırız. Âşık artık yaşlıdır, her yanı uçurumdur ve gündüzleri geceye
dönmüştür. Kendisini bu cümlelerle anlatan âşık hayata küsmüştür. Yukarıda
söz konusu ettiğimiz *Al Çuha Mavi Çuha* ve *Baba Ben Derviş miyem* adlı türkü-
lerde de görüldüğü üzere burada da sevgili ile birlikte olmanın hayata, ondan
ayrı düşmenin ise ölüme işaret eden yanıyla ifade edildiği dikkati çeker.

*Karşıkı dağlar kar dolu
Kilitlenmiş yâr yolu
İçim yasla burkulur
Senden ayrı düşeli*

*Durmadan bakıyorum
Boşluğa akıyorum
Kız her yanı uçurum
Senden ayrı düşeli*

*Baktılar bir yüzüme
Mil çektiler gözüme*

*Kıydılar gündüzüme
Senden ayrı düşeli*

Karanfil Eker misin adlı türküde âşığı yakıp kavuran bir aşkın ama yine ayrılıkla neticelenen bir sevdanın hikâyesi dile getirilir. Sevgiliyi bal, şeker gibi sözcüklerle vasfeden âşık, aşka düştükten sonra o güne değin tecrübe etmediği çileleri tadar. Âşık bir yandan sevdiğini yere göğe sığıdıramazken, diğer yandan ona duyduğu sevdadan dolayı çektiği çilelerden şikâyet eder.

*Karanfil eker misin
Balınan şeker misin
Bana ettiklerini
Sen olsan çeker misin*

Köprünün Altı Diken (Zöhrem) türküsü adeta âşık tarafından sevgiliye yöneltilen bir taşlamadır. Zira sevgili, âşığın sevgisine ihanet etmiştir. Burada "gül-bülbül" hikayesini de çağrıştıran bir durum söz konusudur. Bilindiği üzere bu hikâyede gül, bülbülün aşkını ifade eden feryatlarına kayıtsız kalır ve sonunda bülbül güle olan aşkını terennüm ederken son nefesini verir. Bu anlamda gül vefasız sevgilinin simgesi sayılabilir. Bu türküde de âşığın sevdasına ihanet eden bir sevgili tipiyle karşılaşırız. Söz konusu sevgili, başka birini kendine dost edinmiştir.

*Köprünün altı diken
Yaktın beni gül iken
Allah seni de yaksın
Üç günlük gelin iken*

*Mest ettin de hanım Zöhre'm mest ettin
El oğlunu sen kendine dost ettin*

Örene Bak Örene adlı türküde bu defa sevgili tarafından âşığa yönelik bir güzelleme vardır. Burada âşığı çalışırken hayranlıkla seyreden şuh bir sevgili tipi söz konusudur. Tabiatın içinde seyredilen âşık, sevgilinin gözüne daha bir alımlı görünür. Burada dikkat çeken bir durum da sevgilinin evli olması ve eşini methetmesidir.

*Örene bak örene
Dağda saban sürene
Nasıl kurban olayım
Seni bana verene*

*Dağ başında tülürler
Olur da dökülürler
Oğlan mendilin düştü
Ben galdırsam görürler*

Sarı Kavun Dilimi adlı türküde yine âşığı sarartıp solduran, onun bütün sevgi taarruzlarını cevapsız bırakan zalim sevgili ile karşılaşırız. Ancak âşığın bütün çabalarına karşılık ısrarlı bir biçimde aldırmasızca davranan sevgili, sonunda "çok naz âşık usandırır" fehvasınca âşığı bıktırır ve türkünün son bölümünde âşık sitemlerini dile getirir.

*Giderim ben de ben de
Bir ayvam kaldı sende
Ayva gibi sarardım
Din iman yok mu sende*

*Giderim elinizden
Kurtulam dilinizden
Yeşil baş ördek olsam
Su içmem gölünüzden*

Sonuç

Bu çalışmanın sınırları dâhilinde ele alınan türkülerde, esasen Türk milletinin ortak karakterini ele veren tablolar, Anadolu coğrafyasında yakılan bütün türkülerde de müşahede edilen ortak duyarlılığın, Bayburt özelinde görünüm biçimlerinden başka bir şey değildir. Bu manada türküler insanımızın sevdasını, felaketler karşısındaki hüznünü, acısını, vatan duygusunu geçmişten bugüne taşıyan ve geleceğe emanet eden; bu yanılla kitlelere ruh üfleyen ve bir millet olma şahsiyetini tesis eden en muteber kültür unsurlarımız olarak öteden beri hayatîyetlerini devam ettirdikleri gibi, milletimizin varoluşunun kanıtları olarak yaşamaya devam edeceklerdir.

Kaynakça:

- Albayrak, N. (2012). Türkü, *İslam Ansiklopedisi*, C.41, s.611-612.
- Duygulu, M. (2020). *Bayburt Halk Müziği*, İstanbul: Baksı Kültür Sanat Vakfı Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2010). Türk Olgusu Bağlamında Türkü ve Şarkı Terimlerinin Etimolojisini Yeniden Tanımlama Denemesi, *Türk Yurdu*, S.269, s.46-49.
- Dilçin, C. (2016). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eco, U. (2016). *Yorum ve Aşırı Yorum*, Çev. Kemal Atakay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Elçin, Ş. (2013). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güleç, H. (2006). Şiirlerin, Türkülerin ve Destanların Dilinde Bayburt, *Türk Dili*, S.650, s.151-160.

Mirzaoğlu, G. (2015). *Halk Türküleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tan, N.-Turhan, S. (1996). *Bayburt Musiki Folkloru*, Ankara: Cem Ofset.